

References:

1. Disterveg A. "Izbrannye pedagogicheskie sochineniya" Moskva, Uchpedgiz, 1956. S.136
2. Degtyarëva I.I. Vzaimodeistvie uchitelya i uchenika kak uslovie razvitiya pozitivnogo "Obraza ya" podrostka // Problemy i perspektivy razvitiya obrazovaniya v Rossii. 2011. №11.
3. Bruşlinskii A.V. Problemy psikhologii sub'yekta. M.: Pedagogika, 1994
4. Begalieva S.B. Tvorcheskaya aktivnost buduuşih uchitelei: usloviya formirovaniya v pedagogicheskom protsesse vuza: monografiya. Almaty, 2013, s.114
5. Begalieva S.B. Metod proektov v obrazovatelnoi deyatel'nosti// Nauchnoe obozrenie. Referativnyi jurnal.-2016.- №1. - S. 5-6
6. Kulyutkin YU.N. Evristicheskie metody v myslitel'noi deyatel'nosti v obuchenii vzroslykh. Avtoref. d-ra psih. nauk.- L.:1971.-42s.
7. Novikova E.L. Metod proektov.:Uchebno-metodicheskoe posobie. Rostov na Donu 2018 g. S.16
8. Novye pedagogicheskie i informatsionnye tehnologii v sisteme obrazovaniya: ucheb. posobie dlya studentov vuzov i sistemy povыsheniya kvalifikatsii pedagogicheskikh kadrov / pod red. E.S. Polat. - M: Izdatelskii Tsentr «Akademiya», 2001. - s. 66.
9. Saule Bayazovna Begaliyeva, Vitaliya Alekseyevna Kazabeyeva, Bakitgul Serikovna Balgazina, Togzhan Telmanovna Aytkazina, Tol'kyn Zhanibekovna Toktarova, Aigul Tynybekovna Onalbayeva and Bakitgul Sakenovna Zhmagulova Creative activity of the teacher in pedagogical work Life Science Journal 2014;11(6s) https://www.lifesciencesite.com/ljsj/life1106s/047_24232life1106s14_253_257.pdf
10. Tihomirov S.V. Uchitel i ego rol v sovremennom obrazovatel'nom protsesse//Zdorove -osnova chelovecheskogo potentsiala:problemy i puti ih reşeniya. 2018. №1
11. Fidarova M.G. Podgotovka buduuşih uchitelei informatiki v usloviyah vuza k ispol'zovaniyu proektnykh tehnologii v obrazovatel'nom protsesse//ANİ:pedagogika i psikhologiya. 2019. №3 (28)
12. Alieva U.H. Rol samostoyatel'noi deyatel'nosti uchauşhsya v ucheb'nom protsesse//Dostizheniya nauki i obrazovaniya. 2019. №1(42)
13. Pidkastyi P.I. Samostoyatel'naya poznavatel'naya deyatel'nost şkolnikov v obuchenii. M.,1990. Str. 50-68. str. 55
14. Anohina G.M. Uchenik - sub'yekt deyatel'nosti i sobstvennogo razvitiya v lichnostno orientirovannoi tehnologii obucheniya//VEstnik Moskovskogo universiteta. Seriya 20. Pedagogicheskoe obrazovanie. 2010. №1.
15. Uvarina N.V. , Korneeva N.Yu. , Mikryukov YU.V. Soft skills: Aktualnost, istoriya, perspektivy razvitiya. Professionalnoe obrazovanie v Rossii i za rubejom 4 (44) 2021

МРНТИ 14.25.07

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2025.86.2.025>

Б.А.Жамелов,^{1*} М.С.Исаев¹

¹Қожа Ахмет Яссауи атындағы қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., Қазақстан

ТАРИХ САБАҒЫНДА «ІС-ӘРЕКЕТТІ ЗЕРТТЕУ» (ACTION RESEARCH) ТӘСІЛІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ МҰҒАЛІМНІҢ КӘСІБИ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚҰЗІРЕТІН ДАМУДЫҢ МҰМКІНДІКТЕРІ

Аңдатпа

Іс-әрекеттегі зерттеуде мұғалім сыныптағы жағдайды зерттеп, оған қатысты болжам жасайды. Белгілі бір ситуацияның болу себебін анықтау үшін, жағдаятты жан-жақты бақылау керек. Бұндай бақылау белгілі бір қорытынды жасауға алып келеді. Жүйелі зерттеу тәжірибемізді өзгертуге, анықталған жағдаятты басқаша жасауға рефлексияны дамытады. Іс-әрекеттегі зерттеу - Action research – Оқыту мен оқу тәжірибесін жетілдіру мақсатында бірізді, тізбектелген, жоспарланған іс-әрекеттерді орындауды, сондай-ақ зерттеу барысында алынған нәтижелерге жүйелі түрде мониторинг жүргізуді көздейтін үдеріс. Іс-әрекеттегі рефлексия-алдыңғы қадамдарды жоспарлау және орындау мақсатында іс-әрекет жасау (мысалы, оқыту мен оқу), іс-әрекет нәтижелерін сыни талдау және бағалау барысындағы мұқият ойлану үдерісі.

Қазіргі мұғалім, егер ол өз іс-әрекетіне рефлексия жасамаса, жетістіктерге терең талдау жасамаса және керісінше, оқушылармен жұмыс жасауда, жүйеде сабақтарды жоспарлау мен өткізуде тежегіш факторларды жүргізбесе, кәсіби жетілдіру мүмкін емес. Кәсіби қоғамдастықта жұмыс істеу жалпы мәселелерді шешу үшін мұғалімдердің өзара әрекеттесуін, жалпы стратегияларды таңдауды, олардың оқушылармен жұмысындағы тиімділігін зерттеуді қамтиды және "іс-әрекеттегі зерттеу" стратегиясы.

ЭЫДҰ жүргізетін TALIS оқыту және оқыту жүйелерін халықаралық зерттеу қазіргі мұғалімнің қандай жағдайда жұмыс істейтініне, жақсы және тиімді оқу процесі үшін оқу ортасының қалай құрылатынына назар аударады. Бұл зерттеу оқушылардың жетістіктері оқу процестерінің сапасы мен сипатына тікелей байланысты

екенін көрсетті. Бұл жұмыстағы ең маңыздысы-мұғалімнің жоғары кәсібилігі, дамуы және сапалы өсуі. Жоғары сапалы оқыту үлгерімі төмен оқушыларда қалыптасқан жақсы білім тапшылығын жоюға қабілетті.

Түйін сөздер: Action research, деңгейлік тапсырмалар, дифференциация, мемлекеттік межелу, автономия.

Жамелов Б.А.,^{1*} Исаев М.С.¹

¹Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави,
г.Туркестан, Казахстан

ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ УЧИТЕЛЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ПОДХОДА «ИССЛЕДОВАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ» (ACTION RESEARCH) НА УРОКЕ ИСТОРИИ

Аннотация

В исследовании деятельности учитель изучает ситуацию в классе и делает предположения относительно нее. Чтобы определить причину наличия той или иной ситуации, необходимо всесторонне контролировать ситуацию. Такое наблюдение приводит к определенным выводам. Систематическое исследование развивает рефлексию, чтобы изменить наш опыт, сделать выявленную ситуацию другой. Action research-Action research-процесс, предусматривающий выполнение последовательных, последовательных, запланированных действий с целью совершенствования обучения и учебного опыта, а также систематический мониторинг результатов, полученных в ходе исследования. Рефлексия в действии-это процесс тщательного обдумывания в процессе выполнения действий (например, обучения и обучения) с целью планирования и выполнения предыдущих шагов, критического анализа и оценки результатов деятельности.

Профессиональное совершенствование невозможно, если современный учитель не рефлексит на свои действия, не проводит углубленный анализ достижений и, наоборот, не проводит тормозящие факторы в работе с учащимися, планировании и проведении занятий в системе. Работа в профессиональном сообществе включает в себя взаимодействие учителей для решения общих проблем, выбор общих стратегий, изучение их эффективности в работе с учащимися и стратегия "исследования в действии".

Международное исследование систем обучения и обучения TALIS, проводимое ОЭСР, фокусируется на том, в каких условиях работает нынешний учитель, как создается учебная среда для лучшего и эффективного учебного процесса. Это исследование показало, что успехи учащихся напрямую связаны с качеством и характером учебных процессов. Самое главное в этой работе-высокий профессионализм, развитие и качественный рост учителя. Качественное обучение способно устранить дефицит хороших знаний, сформированный у учащихся с низкой успеваемостью.

Ключевые слова: Action research, уровневые задания, дифференциация, интеллигенция, автономия.

Zhamelov B.,^{1*} Issayev M. ¹

¹Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkistan, Kazakhstan

OPPORTUNITIES FOR THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL PEDAGOGICAL COMPETENCE OF A TEACHER USING THE "ACTIVITY RESEARCH" APPROACH IN A HISTORY LESSON

Abstract

In the activity study, the teacher studies the situation in the classroom and makes assumptions about it. To determine the reason for the presence of a particular situation, it is necessary to comprehensively monitor the situation. Such an observation leads to certain conclusions. Systematic research develops reflection in order to change our experience, to make the identified situation different. Action research-Action research is a process involving the implementation of consistent, consistent, planned actions in order to improve learning and learning experience, as well as systematic monitoring of the results obtained during the study. Reflection in action is a process of careful reflection in the process of performing actions (for example, teaching and learning) in order to plan and perform previous steps, critically analyze and evaluate the results of activities.

Professional improvement is impossible if a modern teacher does not reflect on his actions, does not conduct an in-depth analysis of achievements and, conversely, does not conduct inhibitory factors in working with students, planning and conducting classes in the system. Working in a professional community involves teachers interacting to solve common problems, choosing common strategies, studying their effectiveness in working with students and the "research in action" strategy.

The international study of TALIS teaching and learning systems conducted by the OECD focuses on the conditions in which the current teacher works, how the learning environment is created for a better and effective learning process. This study showed that the success of students is directly related to the quality and nature of educational processes. The most important thing in this work is the high professionalism, development and qualitative growth of the teacher. High-quality education is able to eliminate the lack of good knowledge formed by students with low academic performance.

Keywords: «Action research», level tasks, differentiation, state differentiation, autonomy.

Кіріспе. Қазіргі білім беру жүйесінде мұғалімнің кәсіби-педагогикалық құзіретін дамыту – сапалы білімнің негізгі шарты ретінде қарастырылады. Әсіресе, тарихи білім беру саласында оқушылардың сын тұрғысынан ойлауын, деректермен жұмыс істеу дағдыларын, зерттеушілік қабілеттерін қалыптастыруда мұғалімнің кәсіби шеберлігі мен үнемі дамуға ұмтылысы шешуші рөл атқарады. Осы тұрғыдан алғанда, тарих сабағында «іс-әрекетті зерттеу» (action research) тәсілін қолдану – мұғалімнің оқыту тәжірибесін ғылыми негізде талдап, үздіксіз жетілдіруіне мүмкіндік береді.

Іс-әрекетті зерттеу тәсілі арқылы мұғалім нақты бір педагогикалық мәселені анықтап, оны өз тәжірибесінде зерттеп, шешу жолдарын іздейді. Бұл үрдіс мұғалімді рефлексивті практикке айналдырып, оның әдістемелік сауаттылығын арттырады, сабақтың мазмұны мен құрылымын жетілдіруге ықпал етеді. Сонымен қатар, оқушылардың тарихи білімге деген қызығушылығын арттырып, оқу үдерісін белсенді әрі нәтижелі етеді.

Осыған байланысты тарих пәні мұғалімінің кәсіби құзіретін дамытуда «іс-әрекетті зерттеу» тәсілін тиімді қолдану – заманауи педагогика талаптарына сай өзекті әрі ғылыми-тәжірибелік мәні жоғары бағыт болып табылады. Білім беру жүйесіндегі тұрақты өзгерістер, оқытудың жаңа тәсілдері мен стандарттарын енгізу жағдайында мұғалімнің кәсіби педагогикалық құзыреттілігін дамыту ерекше маңызға ие. Бұл әсіресе тарих мұғалімдеріне қатысты, өйткені оқушылардың сыни ойлауын, зерттеу дағдыларын және тарихи оқиғаларға саналы көзқарасын қалыптастыру олардың шеберлігіне байланысты.

Мұғалімнің кәсіби өсуінің тиімді құралдарының бірі-мұғалімге өз тәжірибесін талдауға, проблемаларды анықтауға, оларды шешу жолдарын әзірлеуге және сынақтан өткізуге мүмкіндік беретін "қызметті зерттеу" (action research) тәсілі. Бұл әдіс оқыту әдістемесін жетілдіруге ғана емес, сонымен қатар рефлексиялық дағдыларды дамытуға, мұғалімнің де, оқушылардың да оқуға деген ынтасын арттыруға ықпал етеді.

Аталған тақырыптың төңірегінде зерттеу шетелдік және посткеңестік ғалымдардың зерттеулерінде қамтылады. Мәселен неміс зерттеушісі Курт Левин 1946 жылы жарық көрген «Іс-әрекетті зерттеу» атты еңбегінде іс-әрекет пен зерттеуді қатар жүргізудің тиімділігін, мұғалімдер өз тәжірибесін өзгерту мақсатында және кәсіби даму үшін зерттеу жүргізу қажет екендігін айтады. Левин мұғалімдердің өз тәжірибесін зерттеуді 6 циклге диагностика → жоспарлау → әрекет → бақылау → рефлексия → қайта жоспарлау бөліп қарастырады. Американдық зерттеуші Стивен Кеммис «Іс-әрекетті зерттеу нұсқаулығы» атты еңбегінде білім беруде спиральдық модельді ұсынып, Жоспарлау → Іс-әрекет → Бақылау → Талдау → Жаңа жоспар деп қарастырып, циклдің қайталалану үдерісі білім беруді жақсартады деп түсіндірді. Ғалымның айтуынша мұғалім өз тәжірибесін немесе өзге әріптестің тәжірибесін жеке әрі ұжымдық түрде де зертей алады деп тұжырым жасайды. АҚШ ғалымы Джин МакНиффтің 2017 жылы жарық көрген «Іс-әрекетті зерттеу: принциптер мен тәжірибе» еңбегінде іс-әрекетті зерттеудің басты мақсаты тәжірибені түсіну және жақсарту екендігін және мұғалім өз тәжірибесінің иесі және оны өзгертуге құқылы деп ой қорытады. Джек Уайтхедтің айтуынша зерттеу – бұл өзгерісті бастан кешіру, яғни мұғалімнің «Мен не үшін оқытамын?», «Мен оқушыларыма қандай құндылықтар беремін?» деген сұрақтарға жауап табуы. Оның айтуынша тарих пәні мұғалімі оқушыларға патриоттық тәрбие беруде өз әдістерінің тиімділігін рефлексивті түрде зерттей алады әрі «Ұлт қаһармандарын оқыту арқылы оқушылардың құндылықтық бағдарын дамыту» мүмкіндік алады.

Отандық зерттеушілер бұл тақырыптың төңірегінде соңғы 15 жылдың көлемінде зерттеу жүргізіп келеді. Олардың ішінде Исмагулова Г.К., Ахметова А.Т., Абильмажинов А.К. Ис-эрекетті зерттеу тәсілін қазақ мектебінің жағдайында қолданудың тиімділігі қандай болмақ деген өзекті сұрақтың аясында зерттеу жүргізеді. Аталған әдісті қолдану арқылы оқушылардың зерттеу дағдыларын дамытуға, критериялды бағалау арқылы оқушы белсенділігін арттыруды көздейді. Бұл ғалымдар өз зерттеулерінде Ис-эрекетті зерттеу әдісінің қазақстандық моделін қалыптастыруға үлес қосқан.

Зерттеуге арқау болған Гаргай В.Б., Куракбаев К.С. Сынды отандық ғалымдардың еңбектеріндегі мұғалімнің өз тәжірибесіне үздіксіз есеп беріп отыруы оның кәсіби дамуының кепілдігі екендігін айтуға болады. Мұғалім өзінің сабақтағы әрекетін үздіксіз зерттеп, рефлексия жасап отыруы немесе өзге әріптестің конструктивті кері байланысы кәсіби дамуға үлкен мүмкіндік болатындығы маңызды. Зерттеу тақырыбы аясында сонымен қатар шетелдік авторлардың еңбегі арқау болды.

Тарих сабақтарында action research қолдану студенттерді оқу процесіне белсенді қосуға, диалогқа жағдай жасауға, тарихи дереккөздерді талдауға және өз пікірін дәлелді түрде қорғау дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Осылайша, "қызметті зерттеу" тәсілін қолдану мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін дамытуға және тарихи білім беру сапасын арттыруға ықпал ететін педагогикалық практикадағы өзекті бағытқа айналады. Отандық ғалым А. Таубаеваның «Мұғалімнің зерттеушілік мәдениеті» атты еңбегінің маңыздылығы зор, зерттеу барысында аталған ғалымның еңбегі қолданылды.

Тарих оқиғалардан сабақ алып, қателіктерге бой алдырмауға жол сілтейді. Тарихи ресурстармен жұмыс жасаған оқушы 10 - сыныпта Қазақстан тарихынан сыртқы жиынтық бағалау емтиханын тапсырса, 12 - сыныпта қазіргі әлемдегі Қазақстан пәнінен курстық зерттеу жұмысын сәтті жазады. Назарбаев Зияткерлік мектептері оқушыларына жүргізілген Кэмбридж Халықаралық Емтихан Кеңесінің ұсыныстарында, ақпараттарды талдаумен ресурсты пайдалануда аздап әлсіздіктер байқалды. Ресурспен жұмыстың қажеттілігі қазақ тілі пәнінде де кездеседі. Сондықтан, Action Research зерттеуі негізінде «Түрлі ресурстар арқылы, оқушылардың зерттеушілік дағдысын хроно-терминологиялық материалдарды талдау арқылы дамыту, тарих пәнінен білім сапасын арттыру» деп зерттеу бағыты нақтыланып, қазақ тілімен пәнаралық зерттеу үздіксіз жүргізілді. Зерттеу аясында өтілетін тақырып Қазақ АКСР құрылуының тарихи маңызын айқындау. XX-ғасырдың бірінші ширегінде орын алған оқиғалардың ішіндегі маңыздысы қазақ халқының өзін-өзі басқару құқығына қол жеткізуі болды. Екі ғасырға жуық отар болып келген қазақ халқы үшін большевиктік үлгідегі болса да автономияға қол жеткізу үлкен саяси жеңіс деп есептеуге боларлық тарихи маңызды оқиға. Автономияға қол жеткізуде алаш зиялыларының күресі мен еңбегі ерекше екендігін атап өту керек. Сабақ барысында осы тарихи тағдырлы кезеңде қазақ зиялыларының еңбегі мен ерлігін оқушылар біліп, тұлғалық қасиеттердің ерекшелігін білуі қажет. [1]

Негізгі ережелер. Зерттеудің мақсаты ретінде «Ис-эрекетті зерттеу» әдісінің мұғалімнің кәсіби дамуына қалай ықпал ететіндігін анықтау болып табылады. Бұл әдістің негізгі мәні Мұғалім оқытудағы проблемалық аспектілерді анықтау және оқыту сапасын жақсарту үшін өзгерістерді жүйелі түрде енгізу арқылы өз тәжірибесінің зерттеушісі болады.

Зерттеу барысында «Action research пайдалану тарих мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін дамытуға қалай әсер етеді? Деген сұрақтың жауабын анықтау негізгі міндеттердің бірі ретінде қарастырылады.

Зерттеу кезеңдері: Педагогикалық мәселені анықтау, Өзгерістерді жоспарлау, Стратегияны енгізу, Деректерді жинау және талдау (бақылаулар, рефлексия) Тәжірибені қорытындылау және түзету.

Зерттеудің қысқаша нәтижелері:

Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігінің өсуі:

Рефлексия деңгейін арттыру және өз тәжірибеңізді сыни тұрғыдан талдау Оқушылардың қажеттіліктерін ескере отырып, оқыту әдістерін таңдаудағы икемділік Зерттеу дағдыларын дамыту.

Тарихты оқыту сапасын арттыру:

Оқушыларды белсендіру, олардың тарихи ойлауын дамыту

Интерактивті және зерттеу әдістерін қолдану

Оқу мотивациясын жақсарту

Одан әрі кәсіби өсу жолдары анықталды:

Кәсіби қауымдастықтарға қатысу

Инновациялық педагогикалық тәжірибелерді енгізу

Тұрақты өзін-өзі оқыту және тәжірибе алмасу

Материалдар мен әдістер: Сабақ «Іс-әрекетті зерттеу» әдісі бойынша жүргізілді, және оқушылардың сабақтағы әрекеттеріне бақылау өтті. Сабақтың соңғы нәтижесін, күшті немесе әлсіз тұстарын айқындау үшін салыстырмалылық әдісі сапалы жүзеге асырылып, конструктивті баға берілді. Әріптестермен бірлесе отырып сабақтың жоспары құрылды. Университет ұстаздары және мектептің тарихшы мұғалімдермен бірлесе отырып, сабақты тиімді өткізу үшін сабақтың құндылығын білім алушыларға түсінікті болу үшін заманауи педагогикалық әдіс-тәсілдер мен бағалау түрлері көзделді. Сабақта қолданылатын дереккөздерді анықтау кезінде белгілі тарихшы ғалым Хазретәлі Маханұлының кеңестері сабақ жоспарында жоспарланды. «Іс-әрекетті зерттеу» әдісі бойынша өткізілген алдыңғы кезеңде сабақта берілген ескертпелерді ұстана отырып, сабақ жоспарланды. «Іс-әрекетті зерттеу» (Action Research) сабақты зерттеу әдісінің негізгі ерекшелігі сабақты ұжымдық жоспарлау негізінде жүзеге асырылатын заманауи әдіс-тәсілдер мен бағалау түрлері оқушылардың пәндік білімін арттыруға, тарихи кезеңнің ерекшеліктерін түсінуге көмектесе алады. Оқушылардың сыни тұрғыда талдау, тәуелсіз ойлау, өзіндік қорытынды жасап, тарихи оқиғаны бағалау дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Сабақтың соңында үдерістің тиімділігі мен мұғалімге берілетін кері байланыс жолға қойылды. Өткізілген сабақ үдерісі кезінде белгілі ғалым, тарих ғылымдарының докторы профессор, Хазретәлі Тұрсұн Маханұлы және тәжірибелі тарих пәнінің мұғалімдері сабақты бақылап, оқушылар мен мұғалімдер әрекетінің үндестігін, білім алушылардың сабақ кезіндегі белсенділігі мен сабаққа қатысуын мұқият қадағалады.

«Іс-әрекетті зерттеу» әдісі арқылы оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыру мүмкіндігі зор. Аталған әдіс оқушыларды ынталандырып қана қоймай, сабақты зерттеу барысында мұғалімнің дамытуы қажет тұстарын айқындап алуға, оқушылардың білім сапасын жақсартуға жол ашады. Осыны ескере отырып сабақта «Іс-әрекетті зерттеу» әдісі арқылы зерттеудің маңыздылығы зор. [2]

Нәтижелер мен талқылау: Қазақ тілі және тарих бірлестігі әріптестерімен бірге: 9.2 А «Қазақ Кеңестік автономиясы құрылуының тарихи маңызы неде?» деген зерттеу сабағы таңдалды. Аталған тақырыпты таңдаудың өзіндік терең мәні мен маңызы бар. Екі ғасырға жуық Ресей империясына тәуелді болған қазақ халқының XX ғасырдың бірінші ширегінде өзін-өзі басқару құқығы үшін күресінің заңды қорытындысы деп тұжырым жасауға болады. Қазақ халқын біріктіріп, өзін-өзі басқару құқығы арқылы тәуелсіздікке қадам басу идеясын алғаш рет алаш қайраткерлері көтерді. 1917 жылы желтоқсан айында құрылған қазақтың мемлекеті Алаш автономиясының басында алаштықтар тұрды. Большевиктер билікке келгеннен кейін Ресейдің ұлт аудандарында тұратын халықтарға автономия құру мүмкіндігі жөнінде уәде берді. Дегенмен бұл автономиялар өзінің ұлттық ерекшеліктерінен айрылып, кеңестік-большевиктік үлгіде құрылды. Солардың бірі 1920 жылы құрылған Қазақ КСР-і еді. Большевиктік үлгіде құрылса да өзін-өзі басқару құқығы бар қазақ мемлекеттілігі алаш зиялыларының тарихи жеңісі болды. Алаштықтардың ендігі мақсаты Қазақ КСР аумағына тарихи қазақ жерлерін біріктіру еді. Жан-жаққа шашылып кеткен қазақ аумағын қазақ

автономиясына біріктіру, автономияны нығату кезек күттірмейтін мәселелер болды. Бұл істе алаштықтар барлық күш-жігерлері мен білімдерін осы мәселені шешуге арнады. Тақырып қазақ тіліндегі 9.Т/А «Қоғамдық өзгерістердің тілге әсері, тарихи оқиғаға қатысты көзқарас» тақырыбымен кіріктірілді. Зерттеуге алынған 9 «D» сыныбындағы кейбір оқушылардың бойында сенімсіздікпен ақпаратты талдауының себебін анықтау үшін сабақтың рефлексиясымен мектеп психологтарының сараптамасы анықталды. Ал, ата-аналардың ұсынысын ескеріп, өзіндік тәжірибені зерттеу мақсатында зерттеу сыныбына арнайы сынып оқушыларымен бірге <http://todo.nucho.kz/homework/site/join.php> сайт құрылып, қадамдар нақтыланды, яғни: хроно-терминологиялық материалдардағы кілт сөздермен жұмыс жасау арқылы зерттеушілік дағдыны дамыту негізгі мақсат болды. [3]

Тәжірибені зерттеу сабағының кіріспе бөлімін жоспарлауда қарапайымнан күрделіге қарай бірізділікпен, мақсатқа жетелейтін тапсырмалармен бағалау құралдары айқындалып күтілетін нәтижеге негізделеді. Сыныптағы А, В, С деңгейіндегі оқушыларға тапсырмалар даярланып, назарда болады. Ұйымдастыруда оқушылардың қабілеттерін ескеріп топтастыру мақсатында «Мозайка» әдісі қолданылады. Әдіс арқылы сабақ тақырыбы, оқу мақсаты және күтілетін нәтиже анықталады. Сонымен бірге, меланхолик, сангвиник, холерик темпераментіндегі әртүрлі оқушыларды топқа біріктіре отырып, нәтижесінде когнитивті дамуы күтіледі. Кеспе қағаздарды құрастыру арқылы мәліметтің қазақ тілі пәнімен логикалық байланысын талдап, оқушылардың зерттеушілік дағдысын дамыту жоспарланды.

Миға шабуыл арқылы тақырыпты болжату, идеяларды туындату үшін шет елдік әріптестердің ұсынуымен, «Қалаңда, елінде, әлемде» әдісі арқылы жаңалықтар түріне шолу жасалынады. Оқушылардың қатысуымен оқу мақсатына сәйкес бағалау критерийлері құрастырылады. Оқушылардың дербестік қасиетін қалыптастыру үшін жұмыс топпен орындалып, «Қол соғу» әдісімен кері байланыс беру арқылы бағаланады.

Негізгі бөлімде алдыңғы сабақтың рефлексиясына сүйеніп, тәжірибені зерттеуге сай, оқушыларға сабақ тақырыбымен күтілетін нәтижені таныстыру үшін bilimland.kz сайтынан мұқият таңдалған бейнебаян көрсету жоспарланды. Бейнебаянда Қазақ автономиясы туралы ақпарат көрсетіліп, сұрақтар қою арқылы болжам жасатылады. Оқушы «Зерттеушілік конференция» әдісінде дереккөзбен жұмыс жасап, хронологиялық ресурсты талдауға машықтанып, даму траекториясы ілгерілейді. Кілт сөздер арқылы дереккөздің пайдалы, пайдасызын анықтап, зерттеушілік дағдысы дамиды. Тапсырма аясында «Құрама сөз» әдісі арқылы оқушылардың оперативті түрде есте сақтау қабілетін жаттықтыратын тапсырма орындау күтілуде. Зерттеу болжамдарын талқылау, шешімін қарастыра баға беру мақсатында сыныптың жас ерекшелігімен қабылдауына қарай «PEST-талдау» кестесін толтырады. Тәжірибені зерттеу барысында оқушының коммуникативті және зерттеушілік дағдыларының дамуы маңызды. «PEST-талдау» стратегиясы - оқиғаның саяси, экономикалық, әлеуметтік және технологиялық қырын салыстырып, сыни тұрғыда жағымды, жағымсыз тұсына тұжырым жасап, өздеріне бағалау жүргізеді. Оқушылардың хроно-терминологиялық материалдар арқылы зерттеушілік дағдысының дамығандығын «Мұғалімнің бақылау парағы» арқылы бақыланып, бағаланады. Нәтижесінде, оқушылар материалды құрылымдау білігі мен дағдысын өмірмен байланыстырып, зерттеуге негізделген ғылыми дәлел келтіреді. Жұптық стратегия бойынша қолдауды қажетсінетін балалар үшін дифференциациялық тапсырмалар - ауызша формада «Еркін микрофон», ал жазбаша формада «Жалғасын тап» әдісі арқылы қарастырылады. Әдіс оқушының сыни ойлауына, дербестікке, шешендік қабілетін қалыптастыруға үлесін қосатынына сенім мол. Өзара бағалау стратегиясында құндылықтарға сай оқушылардың ашықтық қасиеті бақыланады. Оқушылардың сабақта алған білімі мен игерген дағдыларын бекіту үшін - «Семантикалық карта» әдісі қолданылады. Оқушылардан сабақ үдерісіне қорытынды тұжырым жасату үшін ашық деңгейдегі сұрақтар қойылып, проблемалардың себебімен шешіміне дәлелдермен өз пікірін қорғайды. Сол арқылы ресурспен жұмыс жасау арқылы зерттеушілік дағдысының дамығандығын бақылап, қорытындылау жоспарлануда. [4]

Жоспар Кіріктірілген Бағдарламаға сәйкес жасалынды. Тәжірибені зерттеу сабағын жоспарлау оқушы мен мұғалімге тиімділігімен нақтыланды. Мысалы: «Зерттеушілік конференция» әдісін өзіндік тәжірибеде жиі қолданғандықтан, мұғалімнің кәсіби дамуы үшін тиімді екендігіне сенімдіміз. Ал, оқушыға тиімді тұсы - сыни ойлауға, сараптауға, проблеманы көруге, шешімін табуға үйретеді. Бірақ «Құрама сөз» әдісі әріптестердің ұсынысымен бірінші рет жоспарланғандықтан, әдістің оқушымен мұғалім үшін қаншалықты тиімді болатыны оқыту барысында көрінетін болады. Тәжірибені зерттеу сабағында түрлі жағдай болып, ауытқу орын алған жағдайда, талдау арқылы оқушының зерттеушілік дағдыларын қалыптастыратын «GAP-айырма» анализін енгізіледі. Жоспарланған әдістердің барлығы жобалау-зерттеу дағдыларын дамытуға бағытталған.

Жоспарланған әдіс-тәсілдер мен ресурстар оқушылардың дамуына, сабақ тақырыбын еркін меңгеруіне, сабақтың нәтижелі өтуіне түрткі болады. Сабақта оқушылардың тарихи кезең бойынша өзінің ойын, пікірін ашық, анық білдіруіне, тарихи оқиғаның түрлі қырларынан қарауға, өзіндік тұжырым жасай алуға, бағалай алуға бағыттау оқу процесіндегі мұғалімнің негізгі міндеті болып есептеледі. Сабақтың сапалы өтуі жоспарлау кезеңінде көрсетілген тиімді әдіс-тәсілдер мен оқыту ресурстарымен тығыз байланысты. Сабақта оқушылардың зерттеушілік дағдысын дамыту мақсатында Ресей Федерациясы Мәскеу қаласында орналасқан Ресей мемлекеттік әлеуметтік саяси тарихы архивының 62 қорынан жинақталған мәліметтерден үзінділер қолданылу жоспарланған. Бұл арқылы оқушылардың қазақ жерін шегендеу кезіндегі қазақ зиялыларының еңбегін айқындап, олардың тұлғалық қайраткерлігіне, ұлт ісіне берілгендігіне баға беру маңызды. Оқушының бойында тарихи тұлғаны танып білу, тұлғалық қасиеттердің ерекшеліктерін білуге, тарихи оқиға кезіндегі қазақ зиялыларының ұстанымын айқындауға мүмкіндік береді. Сабақтың кезеңдерінде тапсырмалардың нәтижелі орындалуын анықтау мақсатында оқушылар топта жұпта өзара бағалау, жекелей өзін-өзі бағалау түрлерін қолдануы керек. Бұл арқылы оқушылардың тәуелсіз ойлауына, жеке-дара шешім қабылдай алу сынды дағдыларын дамытып, адам бойындағы жауапкершілік сынды құндылықтың қалыптауына себепкер болады. [5]

Жоспардың іс-әрекетте қаншалықты тиімді болғандығын талдау мақсатында оқыту үдерісіне тоқталайық. Қабілеті мен қажеттілігі, темпераменті әр түрлі оқушыларды «Мозайка» әдісімен топтарға біріктірілді. Мақсат – тарих және қазақ тілінен алған білімі мен дағдысын жан-жақты ұштастыра игергендігін анықтау болды. Берілген сурет - мәтін оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын оятып, зерттеушілік дағдысын дамытты. Осылай оқушылардың назары кіріктіріліп өтілгелі жатқан сабаққа аударылды. Қазақстанда, туған өлкесінде болып жатқан жаңалықтардан хабардар болған оқушылардың саяси сауатын күшейтіп, күрделі болжамдар жасады. Зерттеушілік әңгіме арқылы ұжымдық біліммен түсінік қалыптасып, оқушылар топта түрлі ақпараттармен пікірлерін байланыстыра алды. Сабақтың тақырыбымен оқу мақсатын болжату үшін, әріптесімнің ұсынысымен бейнебаян bilimland.kz сайтынан көрсетілді. Мазмұнына қарай ашық сұрақтарға жауап беріп, зерттеушілік және жоғары деңгей дағдыларын дамытты. Оқушыларда бейнебаянды тамашалау барысы түрліше болды. Сөзге шорқақ - меланхолик оқушылар мәліметті бақылап, түртіп отырса, жылдам сангвиник оқушылар жан-жаққа алаңдап, ойын жинақтай алмай отырғаны көрінді. Кейбір А деңгейіндегі холерик оқушылар жиі сұрақ қойып, көпшіліктің назарын өзіне аударуға тырысты. Тәжірибені зерттеу тақырыбымен оқу мақсаты, бағалау критерийлерімен күтілетін нәтижелері нақтыланып, өзара білім алмасулары жүрді. Зерттеуге сай, оқушылардың өздігінен жұмыс жасап, тапсырма дескрипторын дәптерлеріне жазып отырғандары байқалды. Әдіс ауызша орындалғандықтан өзара қол соғып бағалап, оқушыларды ынталандыра түсті. Дегенмен балалар дауыс көтере сөйлеп, бір-бірінің сөзін жиі бөліп жіберген жағдайлар да кездесті. Бірақ мұндай қызу пікірталас, шығармашылық шу оқушыларды еселеп ынталандырғаны байқалды. Бұл «оқушы үні» екені түсінікті болды. Тәжірибені зерттеу нәтижесінде бұл оқушылардың дербес жұмыс жасауға икемделе машықтанғандығын, зерттеушілік дағдысының дамығандығын көрсетеді. Оқушылардың

топта, жоспарға сай жұмыс жасағандары менің ойымнан шықты. «Зерттеушілік конференция» әдісінде топ арасынан суырылып шыққан көшбасшы рөлдерді бекітіп белсендігін көрсетті. Топтар «Кеңестік автономияның құрылуы» туралы бірнеше мәтін дереккөздерден пайдалы, пайдасыз, шынайы немесе сыни пікірмен бұрмаланып жазылғанын ажыратып, талдау жүргізді. Балалар берілген мәтіндерден кілт сөздерді жазды. Оқушылар тапсырманы жан-жақты саралап, пікірлерін дәлелдеді. Жоспарланғандай, оқушылардың хроно-терминологиялық мәтінмен жұмыс жасауы арқылы зерттеушілік дағдысының дамығандығы көрініп, тәжірибенің нәтижелі болғаны байқалды. Оқушылар бағалау критерийлерін талқылап біріге құрып, бір-бірін бағалауда академиялық адалдық танытып, кері байланыс беруде нақты фактілерге сүйенді. «Құрама сөз» әдісінде цифрлық ақпаратты жылдам есте сақтауды жақсарту үшін кілт сөздерді ұйқастыра жазып, жаттығу жасады. Зерттеу нысанындағы А, В, С деңгейіндегі оқушылар Блум таксономиясы негізінде жеңілден күрделіге қарай бағытталған тапсырмаға қиындықсыз жауап берді. Әсіресе В деңгейіндегі оқушы цифрлық ақпараттарды салыстыра отырып сөйлем құруда шапшаңдықпен дербестік қабілетінің жоғарғы деңгейде машықтанғандығын көрсетті. Тартысты кезең топтарға берілген «PEST-талдау» стратегиясы арқылы кесте толтыруы арқылы бағалау үдерісінде орын алды. Осы талдауды игерген оқушылардың сын тұрғысынан ойлап, зерттеу жұмысты жүргізіп, метапәндік құзыреттіліктерінің артқандығы көрінді. Тапсырма табысты орындалғанымен, С деңгейіндегі оқушы үшін сыныптастарының қолдауымен мұғалімнің назары қажет болды. Сол себепті, тиімді кері байланыспен жағымды пікір айтылып, қолдау көрсетілді. Оқушылар мәтіндегі негізгі саяси, экономикалық, әлеуметтік және технологиялық тұстарын толтырып беруге асықты. Көшбасшылар спикерлік рөл атқарып, үш-төрт минутта таныстырып шығулары керек болды. Әрине таныстырылым барысында спикерлерді өз топтары қолдап отырғанымен өзге топтар қарсылық білдіріп, жаңылыстыруға тырысып жатты. Спикерлер үлкен жауапкершілікпен жұмыс жасап, топ оқу мақсатына жете алды. Үдеріс барысында тұйық оқушылар үшін қажеттіліктерімен жас ерекшеліктерін ескеріп, саралау үлгісінде «еркін микрофон» әдісі ұсынылды. Тапсырма табысты орындалғанымен, бір-екі оқушы пікірін соңына дейін жеткізе алмады. Сол оқушылармен қосымша жұмыс жоспарланды. Мәтіндегі кілт сөздермен жұмыс жасап, зерттеушілік дағдысын дамыту үшін дарынды және талантты оқушылар үшін «жалғасын тап» тапсырмасы берілді. Тапсырма оқушыларды ынталандырып, өздерін еркін ұстап, есейген лауазымды мемлекеттік қызметкер ретінде сезініп, назарлары күтілетін нәтижеге шоғырланды. Ойын еркін айтуы арқылы, оқушылардың зерттеушілік дағдысының дамығандығын байқап, күтілетін нәтижеге қол жеткізілді. Таныстырылым кезінде, өзге оқушыларға бағалау үшін «семантикалық карта» беріліп, критерийлер бойынша өзара бағалау жүрді. Арасында жауап жазуда шатасып шимайлап отырған оқушы да болды. Оған бағалаудың маңызы түсіндіріліп, кестені дұрыс толтыру көрсетілді. Бағалау үшін мұғалім бақылау парағына нәтижелерді түртіп отырды. Осы әрекет арқылы кейбір оқушылардың бойында жауапкершіліктің пайда болып, тапсырмаларды орындауда мұқият кірісіп жұмыс жасағандары байқалды. Оқыту барысында балалар уақыт регламентін сақтағанымен, асығыстық танытты. Спикерлер бір-бірінің сөзін қайталамауға әрекеттеніп жатса, өзге топтар сөзді бөлу, уақыттың таяғандығын ескертумен болды. Алайда балалардың жауапкершілігі, қызығушылығы берілген міндетті алып шығуы арқылы, функционалды сауатылығы дамығандығы көңіл қуантады. [6]

Оқыту тиімділігін тұжырымдар болсақ, оқыту үдерісі жоспарға сай бірізділікпен жүрді. Тәжірибені зерттеу сабағының нәтижелі болғанын, оқушылардың жоғары деңгейдегі тапсырмаларды орындауында көрінді. Топқа біріктіру әдісі өзара білім алмасуға өте жақсы әсер етті. Оқушылар жаңа қырынан ашылып креативті пікір білдірді. Зерттеушілік дағдысын дамыту үшін «Зерттеушілік конференция» әдісі тапсырма орындауда тиімді болды, бірақ кейбір оқушылар мәтінді жан-жақтама талдауда қиналды. Сол себепті «PEST-талдау» стратегиясы арқылы кесте толтыруы өзіне, бір-біріне сенімділігін арттырып, сыныпта топтық рух сезілді. Оқушының зерттеушілік дағдысын дамытуға, мұғалім кәсіби даму

мақсатына сай ресурстармен жұмыс жасауын жақсартуға, сандық ақпараттарды жылдам есте сақтауға жаттықтыратын әдістің түрін қолданудың тиімділігі сөз құрастырғанда байқалды. Кейінгі сабақтарда осы әдісті түрлендіріп, негізгі бөлімде кілт сөздермен сандық ақпаратты жасырып, ойын ойнату арқылы есте сақтау қабілетін дамыту қолға алынады. [7]

Бағалау. Бағалау үдерісіне тоқталар болсақ, сабақта бағалау критерийлерін түсінген оқушының зерттеу жасап, пайымдауы және аудиторияға түсіндірме жүргізіп, жоғары деңгей дағдыларын дамытқаны байқалды. Бағалау өлшем құралы ғана емес, оның ынталандыратын қасиеті бар. Жасалған әрбір іс-әрекет балалардың шығармашылық қабілетімен зерттеушілік дағдыларын дамыту үшін ретімен орындалып, критерийлерге сай бағаланып, өз нәтижесін 98,5% дық көрсеткішпен көрсетті. Жоспарға сай сабақта түрлі бағалау стратегиялар қолданылды. Әрине оқушылардың қалауы ескеріліп бағалау критерийлерін бірге құрастырылды. Сабақ үдерісінде деңгейі әр түрлі балаларды бір топқа біріктіріп, «Өз қалаңда, елінде, әлемде» әдісінде оқушылар топтарда ашылып тығыз жұмыс жасап, қол соғып қолдау арқылы бағаланғанымен, топтық жұмыс өз дәрежесінде бағаланбағандай көрінді. Әдіс бағалаудың қарапайым түрі болғанымен, оқушылардың ынтасын асыруға жақсы ықпал етті. Алдағы уақытта топтық жұмысты бағалауды әріптестердің назарына ұсынып, өзгеше әдістермен тәжірибе жасау қажет екендігі айқындалды. Тапсырма барысында оқушылардың барлығы да дербес түрде дәйектер келтіре отырып, өз ойларын ұсынды. Зерттеу сабағындағы әрбір іс-әрекеттің рет-ретімен жүргені оқушыларға жаңа білімді игеруге пайдалы болса, бағалау үдерісі - оқушыға мотивация бере отырып, маған күтілетін нәтижені көруіме өз тиімділігін берді. «Зерттеушілік конференция» әдісі арқылы оқушылардың зерттеушілік дағдысын арттырып, коммуникацияда анализдеу, синтездеу дағдылары дамыды. Ары қарай «құрама сөз» әдісі арқылы, хронологиялық және терминологиялық ақпараттарды қолдану, жылдам есте сақтауды жақсарту үшін тапсырма орындалды, ал бағалану үрдісі негізгі тапсырмамен бірге бағаланды. Бірақ, тапсырманың тәжірибеде бірінші рет орындалғандығын ескеріп, нәтижесі өте жақсы болды деп айтуға болады. Алдағы уақытта тапсырманың ауқымдылығына қарап, арнайы бағалау үдерісі ұйымдастырылады. Ал, оқушылардың берген кері байланысына сүйенсек, «PEST-талдау» стратегиясымен жұмыс ұнағандығы, жиі жұмыс жасағылары келетінін айтып, жұмыс барысында саралап талдаумен бірге бағалау жүргізуде ашықтық сынды қасиетті бойларына сіңіріп, үйрете алды. Осы бағалау әдісі тиімді шыққандықтан, өзге де әріптестерге өз сабақтарында қолдануға ұсынылды. Тапсырманы таныстырудағы спикерлердің жұмысын бағалау барысында оқушылардың бойынан академиялық әділдік байқалды. Өзінің жұмысын бағалауда үлкен азаматтық позициясын сезінгендері көрінді. Дегенмен, кейбір оқушының бағалауда асыра сілтеп жібергендері, досын жоғары бағалағаны көрініс тапты. Жоғары немесе төмен бағалағандар да болды. Осы оқушыларға кері байланыс беріліп, түсіндірме жұмыстары жүргізілді. Оқушылардың оқу әрекетін бақылауда, берілген 3-4 мәтіннің арасынан тиімділігі жоғары шынайы мәтінді талдауы барысында кейбір балалардың уақыттан кешігіп отырғанын байқалды. Сол себепті осы тапсырманың екінші бөлігінде сол оқушыларға қосымша уақыт беру қарастырылды. Алдағы уақытта сабақ жоспарлауда тапсырманы орындауға кететін уақытты және мәтіннің күрделілік деңгейін ескеру қажет. Осы арқылы оқушылардың оқу тиімділігін арттыруға болады. [8] Бағалау үдерісінде оқушылармен бірге критерий құрастырғанның тиімділігі оқушылардың берген өз кері байланысынан көрінді. Оқушылар бағалауды нақты аргументтерге сүйеніп жүргізгендігін, дамыту жолдарын да қоса жазып беріпті. Сондай – ақ, бұл әдіс өз кезегінде А деңгейіндегі оқушылардың жұмысында жақсы көрініс тапты. PEST-талдаудың бір тиімділігі кесте оқушыға салалар бойынша бағыты нақтыланып тұрғандықтан ақпаратты шатастырмай талдап, дұрыс таңдау жасауға итермелейді. [9] Тапсырмада әсіресе С деңгейіндегі оқушы топтағы өзге сыныптастарымен өзара әрекеттесіп өзінің пайдалы екендігін сезінеді. Сол арқылы оқушылардан күтілетін нәтиже жоғары болды. Жеке жұмыс стратегиясына негізделген саралау үлгісіндегі «жалғасын тап» әдісі жазбаша нұсқадағы ойын түріндегі

жаттығу болғандықтан балалар қуана орындап, лидерлік қабілеті дамығандығы көрінді. Қазақ тілі мұғалімінің бақылауына сүйенсек, саралаудың «еркін микрофон» әдісі тұйық оқушының аз да болса сөйлеп, бойына сенімділік ұялағанын, шешендік өнерімен аудиториямен байланысын, өзін-өзі ұстауында ілгерілеу байқалды. Оқушылар сабақтың барысында жауапты азаматтық позиция танытып, академиялық шыншылдық сынды құндылықтарды сақтады. Оқушылар бұл зерттеулік тәжірибеде семантикалық карта толтыру арқылы саралау тапсырмасы барысында игерген тапсырмаларын бекіте отырып, өзара бағалау нәтижесін ұсынды. Мұғалімнің бақылау парағындағы бағалау үшін жасалған жазбамда – оқушылардың сабақ үдерісінегі орындаған әр бір тапсырмалардың нәтижесін, бағалау барысындағы іс-әрекеттерін жазып алып, конструиіт кері байланыс берілді. [10]

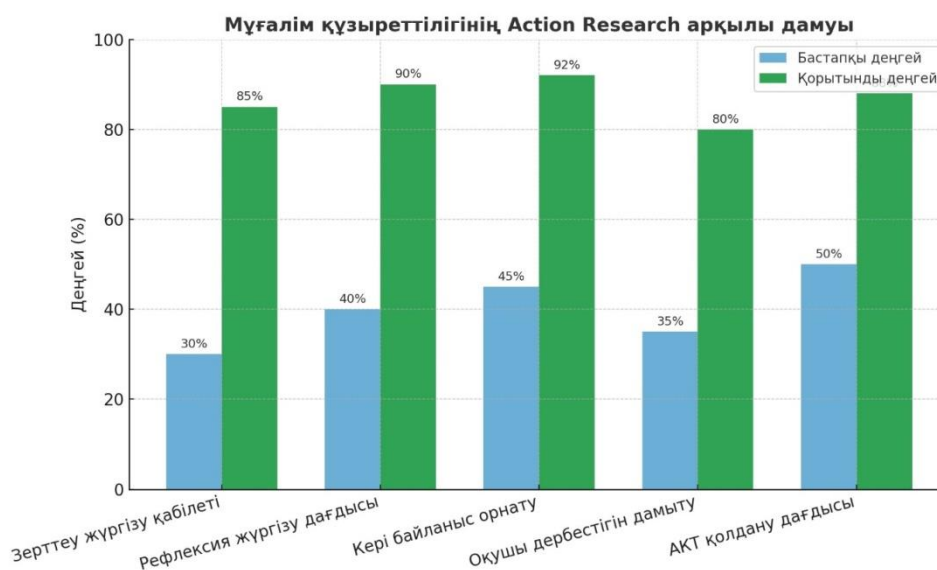
Тәжірибе барысында зерттеу сабағында бағалаудың маңызы өте зор екендіне көз жеткізілді. Себебі, әрбір бағалау мен қолдау балаларға ерекше мотивация беріп қызығушылықтарын арттырды. Оқушылар жеке, жұпта, топта жұмыс жасаған кезде, дербес түрде, өздеріне жауапкершілікті беру үшін, өздерін-өздері, топтық жұмысты қолдау үшін бағалап зерттеушілік дағдысын дамытты. Бұл әдіс өте орынды шықты, өйткені оқушылардың барлығының дерлік бойынан академиялық адалдықты сақтағандары берген кері байланыстарынан көрінді. Ал бағалау барысында аздап сәтсіздеу болған тұс, ол – оқушылардың топта жұмыс жасауындағы, топты бағалаулары еді. Өйткені топта жұмыс жасағанда, барлық оқушы кірісіп, жұмыла істегендіктен, оқушылардың іс-әрекеттері бір-біріне беймәлім болып, бағалау тұсында осы критерий осалдап қалды. Сондықтан да алдағы уақытта осы әдісті түрлендіре отырып, деңгейлерімен қабілеттерін ескере отырып, жоспарлау қажет. Сабақта топтың жұмысын толық бағалау үшін, дербес эксперттерді жұмылдыру арқылы, бағалау үдерісін анық, талапқа сай жүргізуді жоспарлап отырмыз. [11]

Жалпы алғанда сабақта жоспарланған ресурстар мен әдіс-тәсілдер бағалаудың түрлері тиісті деңгейде өтті. Оқушылардың қабілеттері мен зерттеушілік дағдыларын дамытуға бағытталған дереккөздер сабақ барысында тиімді жүзеге асырылды. Оқушылар тақырыпты түсініп, сабақтың мақсаттарын толық орындады. Сабақ барысында оқушылардың бойында жауапты азаматтық позиция мен академиялық адалдық және құрмет пен жауапкершілік сынды құндылықтар қалыптасуына қолайлы орта жасалды. Қолданылған әдіс-тәсілдер мен ресурстар оқушылардың талдау, бағалау, пайымдау, өзіндік пікір мен тұжырым жасау, тарихи оқиғаға қорытынды баға беру сынды дағдыларының дами түсуіне жағдай жасады. Сабақ барысында мұғалімнің және оқушылардың іс-әрекеттері мұқият бақыланып, олардың арасындағы байланыстың тиімділігі мен нәтижелілігі негізгі нысанаға алынды. Сабақ үдерісі кезінде барлық оқушыларды қамтудың мүмкін болмауы, белсенділігі төмен кейбір оқушылардың іс әрекетінен байқалды. Мұғалімге болашақта тайм-менеджментті тиімді қолдану бойынша әріптестері тарапынан кері байланыс берілді. Уақытты ұтымды пайдалану сабақта маңызды мәселелердің бірі болып табылады.[12] Келесі сабақтарда уақыттың үдесінен шыға білуді тиімді жоспарлау қажет. Үлгерімі төмен оқушыларға бөлек сараланған тапсырмалар қолданудың қажеттілігі осы сабақта анық көрінді. Барлық оқушыға бірінғай тапсырма бере салмай, әр білім алушының өзіндік ерекшеліктері ескеріле отырып, сараланған тапсырмаларды қолдану дұрыс. Мектептегі әріптестер тарапынан кейбір ескертпелерді қоспағанда сабақтың негізгі мазмұнына орай оң баға берілді. Сабақты жоспарлау мен өткізуге байланысты кеңестерін берген Яссауи атындағы ХҚТУ профессоры, тарих ғылымдарының докторы Хазрет Маханұлының оң бағасы мен конструктивті кері байланысы сабақтың сапасы тиісті деңгейде болғандығын көрсетті. Сабақты зерттеу аясында өтілген осы сабақтың кері байланыстары келесі сабақтарда ескеріліп, мұғалімнің дамытуы қажет тұстары қолға алынады. Сабақтарда «іс-әрекетті зерттеу» әдісін тиімді қолдана білу оқушының білім алуын жақсартып, мұғалімнің тәжірибесін дамытуына, заман ағымына сай өзгеруіне мүмкіндік береді.[13]

Зерттеу барысында тарих пәні мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігіне «іс-әрекетті зерттеу» тәсілін енгізудің оң әсері байқалды. Зерттеу 3 кезеңнен тұрды: бастапқы диагностика, әрекет кезеңі (тәжірибелік жұмыс), және қорытынды бағалау. Зерттеу жұмысына 10 мұғалім, 3 фокус-топ (9-сынып оқушылары) қатысты.

1. Мұғалімдердің кәсіби құзыреті салалары бойынша даму көрсеткіштері

Құзыреттілік түрі	Бастапқы деңгей (%)	Қорытынды деңгей (%)
Сабақта зерттеу жүргізу қабілеті	30	85
Рефлексия жүргізу дағдысы	40	90
Оқушылармен кері байланыс орнату	45	92
Оқушылардың дербестігін дамыту	35	80
АКТ құралдарын қолдану дағдысы	50	88

1 сурет – Мұғалім құзыреттілігінің Action Research арқылы дамуы

Зерттеуді шетелдік зерттеушілердің зерттеулерімен салыстыра келіп төмендегідей салыстырмалы талдау жасалынып, нәтижесінде ұқсақтықтар да айырмашылықтар бар екендігі айқындалды. Бұл ақпараттар төмендегі кестелерде көрініс тапқан:

Аспект	Отандық зерттеушілер	Шетелдік зерттеушілер
Негізгі бағыт	Педагогикалық шеберлікті жетілдіру	Қоғамдық және тұлғалық трансформация
Педагог құзыреттілігінің аспектісі	Рефлексия, әдістемелік талдау, ынтымақтастық	Жеке даму, әлеуметтік жауапкершілік
Тарих пәніне ықпалы	Сабақты жаңаша құру, тарихи дерекпен жұмыс	Азаматтық сана, мәдениетаралық түсіністік
Зерттеу бағыты	Сабақтағы әдіс-тәсілдер тиімділігі	Оқу ортасындағы өзара әрекет,
Аспект	Отандық зерттеушілер	Шетелдік зерттеушілер

Критерийлер	Қазақстандық зерттеушілер	Jean McNiff	Kemmis & McTaggart	Richard Sagor
Негізгі мақсат	Әдістемені жетілдіру, кәсіби шеберлігін арттыру	Мұғалімнің тұлғалық дамуы	Әлеуметтік сын және әділеттілік	Арнайы тәжірибелерді жетілдіру
Тарих пәніне бағытталу	Оқушыларды контекстуализациялау,	Оқыту стилін өзгерту	Азаматтық позициясын ояту	Жақсартылған оқу нәтижелері

	локализациялау, мотивациялау			
Мұғалімнің рөлі	Зерттеуші, практик, әдіскер	Өзгерістердің авторы және субъектісі	Әлеуметтік әсер етуші агент	жетілдіру үйлестірушісі
Әдістер	Өзін-өзі талдау, сауалнама, бақылау, пікірталас	Рефлексия, сипаттау, мағыналарды тұжырымдау	Сыни пікірталас, ұжымдық талқылау	Бақылау және түзету циклдері

Шетелдік зерттеушілер мен отандық зерттеушілердің тақырып аясындағы зерттеулерін салыстыра келіп тарих сабағында іс-әрекетті зерттеудің ұқсас тұстары ретінде төмендегілер анықталды:

Action research-ті қоғамдық өзгерістерге бастайтын педагогикалық әдіс ретінде қарайды. Олар үшін мұғалім тек білім беруші ғана емес, әлеуметтік әділеттілік пен демократиялық құндылықтарды дамытушы. Тарих сабағында бұл тәсіл:

Оқушылардың азаматтық позициясын қалыптастырады,

Көп көзқарасты ескеруге дағдыландырады,

Сын тұрғысынан ойлауды дамытады.

Сонымен қатар тарих сабағында Action research-ті қолдану:

Мұғалімнің практикалық және зерттеушілік құзыретін арттырады,

Сабақ құрылымын тереңдетіп қайта қарауға мүмкіндік береді,

Оқушы белсенділігін күшейтеді,

Отандық тәжірибеде мұғалімнің кәсіби дамуына бағытталса,

Шетелдік әдебиетте оны әлеуметтік және мәдени өзгерістер құралы ретінде қарастырады.

Қорытынды. Зерттеу барысында жоспарлап қолданған әдіс-тәсілдердің барлығы үлкен маңызға ие екендігі көрініс тапты. Сабақтың табысты да нәтижелі болуы сабақтың жақсы жоспарлануына тікелей байланысты екендігі айқындалды. Себебі сабақ бойынша барлық жоспарланған іс-әрекеттердің барлығы да жоғары деңгейде жүргізілгенін байқалды. Ал зерттеу нәтижесінде, оқушыларды оқу мақсатына жетуде жоспарланған әдіс-тәсілдердің сәтті және келешекте жақсартуды қажет ететін тұстарын да анықталды. Ең ұтымды тұсы деп - «PEST-талдау» стратегиясымен жұмысты айтуға болады. Себебі, оқушылар осы әдіс арқылы саралай отырып, тапсырманы бағалауға мүмкіндіктері болды. Ал мұғалім үшін тиімділігі – уақытты үнемдей отырып, бағалау үдерісін ашық және нақты жүргізу. Осы әдістің тәжірибеде үздіксіз жүріп отырғаны, оқушыларға өте ұнағанын кері байланыстары арқылы көрініп, әдісті география пәнінің мұғалімдеріне қолдануға ұсыныс беруге болады. [14] Оқушылардың қызығушылығын жоғалтпау үшін, сабақты табысты жүргізуде ресурстарды түрлі әдістермен түрлендіре отырып қолданудың маңыздылығы анықталды. Сынып үшін арнайы сайт құрылып, қосымша жұмыс жасау - зерттеу сабағының ұтымды тұсының бірі деп айтуға болады. Себебі, оқушылармен тығыз байланыс орнату тек сабақ уақытында ғана емес, сақтан тыс уақытта да жүзеге асырылуы керек екені мәлім. Соны негізге алып, зерттеу жұмысының басында сайтқа тіркелу жүзеге асып, қарқынды түрде жұмыс жүргізіліп жатыр. Оқушылардың жаңа мәліметті игеруі мен зерттеушілік дағдысын дамытуы үшін осы форматтың тиімділігі көрінді. Қазіргі таңда 260 оқушы тіркеліп, әр түрлі ұяшықта сақталған мәліметтерді талдап, негізіндегі тапсырмаларды орындап жүктеп отырады, ал мұғалім тапсырманы тексеріп, кері байланысты жазу арқылы, өз ұсынысын беріп отырды. Осылайша оқушымен қарым-қатынасты жақсартып, тәжірибені зерттеуді үздіксіз жүргізіп жатырмыз. Тәжірибені зерттеу жұмысына байланысты түрлі деңгейдегі тапсырмалармен дарынды және талантты балаларға арналған арнайы тапсырмалар қорын, яғни сайтың құрылды. Ресурстарды тиімді дұрыс қолдану үшін зерттеу дағдыларының қарым-қатынаста жиі көрініс табуы уақытпен санаспай шұғыл түрде орындалуы керек. Барлық әріптестер мүмкіндігінше осы сабақтың сапасын арттыруға қолдау көрсетті. Әсіресе

AR тобындағы әріптестер тәжірибені жақсарту үшін жоспарлау жүргізіп, дербес зерттеу жасау дағдыларын қалыптастырып, үздіксіз жүргізілді. Дәл осы AR зерттеу тобы арқылы әріптестермен кәсіби байланыс жүргізіп, өзіндік тәжірибені зерделеп, тәжірибелік зерттеу арқылы оқушылардың қасиеттері анықталып, жақыннан танылды. Осы зерттеу тобы арқылы үнемі ізденіске түсіп, зерттеушілік тәжірибені оқушы ыңғайына жүйелендірілді. Мысалы: өте шапшаң оқушылар үшін ауызша үлгіде «еркін микрофон» әдісімен қызығушылықтарын арттырылды, баяу қабылдайтын, тұйық оқушылар үшін «жалғасын тап» әдісін жазбаша әдіспен ынталандырып қабілеттерін ашылды.

Оқушылар ақпаратпен, ресурспен жұмыс жасаған кезде мәтін талдауда өздерін жаңа қырынан көрсетіп, сабаққа деген қызығушылықтары артты. Кейде тапсырмалар оқушылардың қабілетіне қарай өзгертіліп толықтырылып, отырды. Оқушылар мәтін ақпараттарды шынайы, жалған және бұрмаланған екендігі бойынша жұмыс жасайтын болды. Жүргізілген әрбір тапсырмадан кейін оқушы еңбегі бағаланып отырды. Оқушылардың әрекеті мен шығармашылығын бағалауда «қол соғу», «семантикалық карта» бағалауы баланың жан-жақты қабілетін ашса, мұғалім үшін «мұғалімнің бақылау парағы» оқушыны зерттеуде нұсқаушы көмекші болды. Ал тиімді кері байланыс беру сабақтың өн бойында ауызша формада жүргізілгендіктен тиімді қарым – қатынастың шырайын келтірді. «Құрама сөз» әдісінің ең ұтымды тұсы - оқушылардың еш кедергісіз, арнайы қолдаусыз тапсырманы қызығушылықпен орындай алуы. Дегенмен бағалау үдерісіндегі олқылықтың орнын толтыру үшін, іздене отырып, бағалау бойынша кластер жасап, сабақтың әр кезеңдеріне қарай оқушының даму траекториясын қалыптастырылды.

Назарбаев Зияткерлік мектептері тәжірибесі республика деңгейінде ғана емес Орталық Азияда, шетелде, халықаралық деңгейде үлкен қызығушылық тудырып отыр. Бұл білім ошағының «инновация локомотиві» атанып, мұнда жұмыс жасау үлкен абырой мен зор міндет жүктегендіктен, әрбір мұғалім үнемі ізденіс үстінде болуы тиіс. Мұғалім өзіне жүктелген міндетті орындау мақсатында, іс-әрекетті зерттеу нәтижесімен бөлісу үшін, кәсіби тұрғыдан жан-жақты даму үшін жиі халықаралық, отандық желі ішіндегі әріптестермен тығыз байланыста болып, тәжірибе алмасу жұмыстарын жасап отырады. Зерттеушілік дағдыны қалыптастыруға байланысты шығармашылықтармен ізденіс зерттеулерге байланысты тәжірибемен қала, облыс, желі, республика халықаралық деңгейде өтетін аймақтық зерттеу форумдары мен семинарларында бөлісіп, арнайы зерттеу негізіндегі мақалалар жарыққа шықты. Сонымен бірге, Қазақстан тарихы сабағында қалыптастырушы бағалауға байланысты тапсырмалар қатары құрастырып, жинақтап желі ішіндегі тарих пәні мұғалімдеріне ұсынатын әдістемелік нұсқаулық ұсынылу жоспарлануда. Мұғалім оқушылар бойында зерттеушілік дағдыларын қалыптастыру үшін Назарбаев Университеті базасында ақылы негізде «STEAM-оқыту» семинар курсынан өтті. Іс-әрекеттегі зерттеу негіздері бойынша халықаралық конференцияларға мақалалар шығарылып, арнайы әдістемелік нұсқаулық жазылды. Бүгінгі таңда оқушылардың зерттеушілік дағдыларын дамыту, академиялық тілде ғылыми пікірде негізделген көзқарасын қалыптастыру мұғалімнің негізі міндеті. Сол үшін, кәсіби даму мақсатты іс-әрекеттегі зерттеуге, тәжірибелік зерттеуге бағыттай отырып, күтілетін нәтижелерді белгілеп, келешекке нақты мақсаттар мен міндеттер қойылды:

- ❖ STEAM-оқыту бойынша оқушылардың оқу әрекетін зерттеуге бағыттай жұмыс жасалынуда, бірақ тереңірек оқушыға жан-жақтама білім мен дағдыны игерту;
- ❖ Сабақтарды өзге пәндермен байланыстыра отырып жоспарлауды дамыту;
- ❖ Сараланған тапсырмаларды қолданып, оқушылардың үлгерімі мен білім деңгейлерін ескеру;
- ❖ Зерттеушілік дағдыны дамытуға мүмкіндік беретін тапсырмаларды сабақтарда қолдану;
- ❖ оқушылардың зерттеушілік дағдыларын дамыту мақсатында тиімді проблемаларды анықтау;

- ❖ оқу мен бағалаудың ақпараттық және коммуникациялық технологияларын дұрыс пайдалану;
- ❖ оқушылардың қажеттілік деңгейіне сай оқуды түрлендіру;
- ❖ жобалық және зерттеушілік әрекеттерді жүзеге асыру.
- ❖ үздіксіз білімді жетілдіру;
- ❖ тәжірибені зерттеу әрекетінді жалпы мектептер мен Зияткерлік мектептің мұғалімдерімен бөлісіп, олардан кеңес алу.

Алғыс айту: Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің «Болашақ тарих мұғалімдеріне «Қазақстан тарихы» пәнін оқыту әдістемесін ақпараттық және цифрлық технологияларды пайдалану арқылы дамыту» (ЖТН: АР19679946) тақырыбындағы гранттық қаржыландыру жобасын жүзеге асыру аясында орындалды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бизяева А.А. Психология думающего учителя: педагогическая рефлексия.-Псков:ПГПИ им. С.М. Кирова, 2004. -216 с.
2. Гаргай В.Б., Куракбаев К.С. Рефлексивная педагогика как путь становления и развития профессиональной компетентности учителя //Сибирский педагогический журнал №7. Новосибирск, 2009. – С. 343-356.
3. Новиков А.М. Методология образования. – М.: ЭГВЕС, 2006. – 488с.
4. Таубаева Ш.Т. Введение в методологию и методику педагогического исследования. Учебное пособие. – Туркестан: Туран, 2007. – 190 с.
5. Таубаева Ш.Т. Исследовательская культура учителя. – Алматы: Алем, 2000. – 370с.
6. Жамелов Б.А. Турсун Х.М. обучение деятельности казахской интеллигенции в формировании целостности казахской земли в школе (на примере урока, проведенного в рамках Lesson-study «исследование урока») Казахский национальный педагогический университет имени Абая. Вестник. Серия "История и политико-социальные науки" №2 (77) 2023
- 7.Schleicher A. Preparing Teachers and Developing School Leaders for the 21 st Century: Lessons from around the World. Background Report for the International Summit on the Teaching Profession. OECD Publishing, 2012-106 pp. <http://www.oecd.org/site/eduistp2012/49850576>. Pdf
8. Программа курсов повышения квалификации педагогических работников Республики Казахстан. Руководство для учителей. Второй основной уровень. Издание третье.-Астана: АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2012.-237 с.
- 9.Краевский В. В., Бережнова В. Е. Методология педагогики: новый этап.-М.: Академия, 2008-400 с.
10. Creating Effective Teaching and Learning Environments: first results from TALIS. Paris: OECD. -310 pp.
11. Попова Л.А. Как сделать педагогический опыт продуктом для обмена. //Открытая школа №6 (107), Алматы, 2011.-С. 2-4.
12. Schon D. The Reflective Practitioner. San Francisco, CA. Jossey-Bass, 1983.-325 pp.
13. Brookfield S. Becoming a Critically Reflective Teacher. San Francisco, CA Jossey-Bass, 1995-269 pp.
14. Monn J. Reflection in Learning and professional development. London: Routledge Falmer, 1999.-P. 7.

References:

1. Bizyaeva A. A. Psihologiya dumayushchego uchitelya: pedagogicheskaya refleksiya.-Pskov:PGPI im. S.M. Kirova, 2004. -216 s.
2. Gargaj V. B., Kurakbaev K. S. Refleksivnaya pedagogika kak put' stanovleniya i razvitiya professional'noj kompetentnosti uchitelya //Sibirskij pedagogicheskij zhurnal №7. Novosibirsk, 2009. – S. 343-356.
3. Novikov A. M. Metodologiya obrazovaniya. – M.: EGVES, 2006. – 488s.
4. Taubaeva SH. T. Vvedenie v metodologiyu i metodiku pedagogicheskogo issledovaniya. Uchebnoe posobie. – Turkestan: Turan, 2007. – 190 s.
5. Taubaeva SH. T. Issledovatel'skaya kul'tura uchitelya. – Almaty: Alem, 2000. – 370s.
6. Zhamelov B. A. Tursun H. M. teaching the activities of the Kazakh intelligentsia in shaping the integrity of the Kazakh land at school (using the example of a lesson conducted as part of the Lesson study "lesson study") Kazakh National Pedagogical University named after Abai. The messenger. Series "History and Political and Social sciences" No. 2 (77) 2023
- 7.Schleicher A. Preparing Teachers and Developing School Leaders for the 21 st Century: Lessons from around the World. Background Report for the International Summit on the Teaching Profession. OECD Publishing, 2012-106 pp. <http://www.oecd.org/site/eduistp2012/49850576>. Pdf
8. Programma kursov povysheniya kvalifikatsii pedagogicheskikh rabotnikov Respubliki Kazakhstan. Rukovodstvo dlya uchitelei. Vtoroi osnovnoi uroven. Izdanie trete.-Astana: АОО «Nazarbaev Intellektualnye shkoly», 2012.-237 s.

9. Kraevskii V. V., Berezhnova V. E. *Metodologiya pedagogiki: novyi etap.* -M.: Akademiya, 2008-400 s. 10. *Creating Effective Teaching and Learning Environments: first results from TALIS.* Paris: OECD. -310 pp.

11. Попова Л. А. Как сделать педагогический опыт продуктом для обмена. //Открытая школа №6 (107), Алматы, 2011.-С. 2-4.

12. Schon D. *The Reflective Practitioner.* San Francisco, CA. Jossey-Bass, 1983.-325 pp.

13. Brookfield S. *Becoming a Critically Reflective Teacher.* San Francisco, CA Jossey-Bass, 1995-269 pp.

14. Monn J. *Reflection in Learning and professional development.* London: Routledge Falmer, 1999.-Р. 7.

IRSTI 14.25.01

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2025.86.2.026>

Moldabekova P.,^{1*} Issabayeva A.,¹ Mirzabekov E.,² Buletova L.³

¹M.Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

² People's Friendship university named after Academician A.Kuatbekov,
Shymkent, Kazakhstan

³ South Kazakhstan Pedagogical University named after Ozbekali Zhanbekov,
Shymkent, Kazakhstan

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT FOR ADOLESCENTS WITH AGGRESSIVE BEHAVIOR IN THE CONTEXT OF BULLYING: MODERN PEDAGOGICAL APPROACHES

Abstract

Aggressive behavior of adolescents in the context of bullying is an urgent social and pedagogical problem that has a negative impact on the psychological well-being, academic performance and social adaptation of students. The purpose of this study is to identify and systematize modern pedagogical approaches aimed at working with adolescents who exhibit aggressive behavior, as well as to evaluate their effectiveness. The research uses methods of system analysis, comparative study of international experience, content analysis of scientific publications, as well as classification of existing pedagogical strategies.

The results of the study confirm that multi-level programs demonstrate the greatest effectiveness, including social and emotional learning (SEL), restorative justice, cognitive behavioral therapy (CBT), school anti-bullying programs and family counseling. Gender differences in aggression, the influence of the digital environment, and the need to adapt international methods to local educational systems are also important aspects of correctional work. The findings of the study emphasize the need for an integrated approach, including prevention of aggression at the level of educational institutions, individual work with students and family involvement.

Keywords: psychological and pedagogical support, aggressive behavior of adolescents, bullying, modern pedagogical approaches, school environment.